

Busskrascher i media

Rasbo - Uppsala

Vid större krascher och katastrofer uppstår ett rikligt nyhets- och informationsflöde samt intresse hos massmedia (press, radio och TV) att rapportera från skadeplatserna¹. Även akutläkares svårigheter att förmedla adekvat och möjlig skadeinformation har beskrivits².

AV JÖRGEN LUNDÄLV, JORGEN.LUNDALV@SURGERY.UMU.SE
DEPARTMENT OF SURGICAL AND PERIOPERATIVE SCIENCE, UMEÅ UNIVERSITY, SVERIGE

BUSSKRASCHER I MEDIA
Olycksjournalistik har historiskt särskilt behandlats i Norge^{3,5}. Dessa studier har emellertid inte fokuserat på om korrekt skadeinformation utifrån patienters och hälso- och sjukvårdens perspektiv utan snarare om information ur ett allmänintresse prioriterats av medier framför patienters särintresse.

Det finns även viktiga lärdomar att dra historiskt från olika busskrascher vad gäller mediernas agerande och bemötande på skadeplatser. Vid busskraschen i Måbödalen i Norge år 1988 då en svensk buss med skolbarn kraschade omkom 16 personer, medan 19 skadades svårt. Tolv av de omkomna var barn. Vid denna busskrasch upplevdes

mediernas närvaro på plats som störande av såväl räddningsledningen som av de drabbade personerna⁶. Medierna använde en egen helikopter som flög ovanför skadeplatsen och störde räddningsarbetet. Ett tv-företag visade upp ett klassfotografi över de barn som omkommit i Måbödalskraschen och ringade in ansiktena på de barn som omkommit⁷. En studie av ambulanspersonalens upplevelser av media på skadeplats har genomförts i Norge⁸.

Den 19 mars 2004 inträffade en stor busskrasch i Konginkangas utanför Äänikoski i Finland där totalt 24 ungdomar omkom när en långträdare får sladd och släpet kolliderar med bussen. Också vid denna krasch rapporterades om mediernas okänsliga beteenden på skadeplatsen gentemot de drabbade⁹. Också i

RAPPORTERANDE AKTÖR	N	%
Journalister	80	61.0
Pressfotografer	28	21.3
TV-fotografer	11	8.3
Nyhetschefer	13	9.1
TOTALT	132	100.0

PLATS	Skadeområde		Utanför skadeområde	
	N	%	N	%
KATEGORI – MEDIEPRODUKTION				
Tidningsartiklar	18	36.0	13	27.6
web-artiklar	15	30.0	25	53.2
radio-inslag	5	10.0	7	14.9
TV-inslag	12	24.0	2	4.2
TOTALT	50	100.0	47	100.0

FOTOGRAFIER/RÖRLIGA BILDER				
Tidningsartiklar	12	70.6	14	42.4
web-artiklar	2	11.7	11	33.3
TV-inslag	3	17.6	8	24.2
TOTALT	17	100.0	33	100.0

INTERVJUER/INTERVJUOBJEKT	Drabbade		Talesman, insatsledare	
	N	%	N	%
Kategori – medieproduktion				
Tidningsartiklar	9	42.8	18	52.9
web-artiklar	8	38.1	15	44.1
radio-inslag	1	4.7	0	0
TV-inslag	3	14.3	1	2.9
TOTALT	21	100.0	34	100.0

Tabell 1. Medieaktörer på och utanför skadeområdet.

Finland använde medierna helikopter för att rapportera från luftrummet.

Vid en busskrasch utanför Arboga i januari 2006 konstaterades även att trycket från massmedia var stort¹⁰. Också vid denna krasch använde media helikopter för att skildra kraschen från luften. Mediepersonalens förtrogenhet med rapportering och hantering av skadeinformation under särskilda omständigheter är något som tidigare uppmärksammats i utbildningssammanhang¹¹. Under senare år har även rekommendationer för varselkläder (varselväst) på skadeplats för mediepersonalens (fotografer och journalister) närvaro och säkerhet tagits fram. Media rekommenderas att bära fluorescerande orange västar med ett textfält där fotografens respektive journalistens roll framgår tydligt¹². Samtidigt som det är frivilligt för medierepresentanter att bära varselväst på skadeplats är detta moment obligatoriskt på många idrotts- och sporttävlingar. Vid sportsliga tävlingar som exempelvis Arctic Cat Cup är det obligatoriskt för press att bära pressväst på grund av säkerhetsskäl. De journalister och fotografer som inte bär sådana västar avvisas från tävlingsområdet www.arcticcatcup.se¹³.

Negativa erfarenheter av mediers uppträdande vid busskraschen utanför Arboga 2006 visade att journalister befann

Fotografi 1. Räddningsledaren Mats Sundelius intervjuas på skadeplatsen av ett TV-team från TV4. Foto: Leif Gustavsson, Norrtelje Tidning.

Fotografi 2. Pressuppådd på skadeplatsen efter Rasbo-kraschen. Pressfotografer utan varselväster eller utmärkningar. Foto: Leif Gustavsson, Norrtelje Tidning.

Fotografi 3. Mediehelikopter under fotodokumentation av skadeområdet. Foto: Leif Gustavsson, Norrtelje Tidning.

sig på akutmottagningar samt störde PKL-gruppens arbete för krisomhändertagande. Störningar uppstod genom att journalister använde telefonnummer som var avsedda för anhöriga¹⁰.

Rasbo-kraschen

På morgonen tisdagen den 27 februari 2007 klockan 06.46 inträffar en omfattande busskrasch mellan två bussar på länsväg 288 mellan Uppsala och Östhammar. Sex bussresenärer omkommer vid kraschen, samtidigt som totalt 56 patienter skadas och förs till Akademiska sjukhuset i Uppsala, sjukhuset i Enköping, samt till Södersjukhuset i Stockholm. Denna artikel beskriver omfattningen av den faktiska medierapporteringen och beskrivningen i medierna av den s.k. Rasbo-kraschen. Skadeplatsens geografiska läge i förhållande till storstadsregionen innebar att mediakoncentrationen blev påfallande hög. Kraschen inträffade nordost om Uppsala där hushållstäckningen av pressen är som störst för dagstidningen Nya Uppsala Tidning (UNT).

MATERIAL OCH METOD

En innehållsanalys av mediernas rapportering vid totalt 13 medieföretag inom genrer press, radio och TV har även genomförts. Även webbredaktioners rapportering har undersökts i studien. Studien består av ett

totalmaterial av det som publicerats och sänts om busskraschen de 48 efterföljande timmarna. De databaser som använts är: Mediearkivet, TT-Nyhetsbanken (Tidningarnas Telegrambyrå), PressText, EBSCO Research database, Pubmed/Medline, Brages Pressarkiv i Helsingfors och Statens Ljud- och Bildarkiv i Stockholm. Samtliga rapporterade medieföretags externa nyhetsarkiv på Internet har också använts vid informationssökningen. Totalt har rapporteringen hos 7 tidningar, 2 radiokanaler och 4 TV-nyhetskanaler studerats. De medieföretag som studerats är: Aftonbladet, Expressen, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Gefle Dagblad, Norrtelje Tidning, Uppsala Nya Tidning, Sveriges Television Rapport, Sveriges Television Aktuellt, TV4 Nyheterna, TV4 Stockholm, Sveriges Radio Ekot, Sveriges Radio Uppland. Datamaterialet har insamlats och analyserats utifrån en innehållsanalysmetod¹⁵. Tabell 1 redovisar materialet samt ger en orientering om mediauppåddens omfattning personalmässigt och numerärt.

RESULTAT

Det fanns fler journalister och fotografer på skadeplatsen än vad det fanns personer från räddningstjänsten. Totalt 26 personer inom räddningstjänsten fanns på plats jämfört med att medierna hade 39 fotografer (pressfotografer och TV-fotografer) och ett tiotal journalister på plats. Medierna använde lika många helikoptrar (2 stycken) som det användes ambulanshelikoptrar (2 stycken).

Inom 13 medieföretag bevakade totalt 132 pressfotografer och journalister busskraschen.

Vi har endast kunna studera de artiklar och inslag som publicerats respektive sänts 48 timmar efter kraschen. Således kan det ha producerats ett stort antal fotografier, TV-upptagningar, radiointervjuer som sedan inte förevisats allmänheten på grund av etiska skäl som medierna själva följte efter det att materialet framställts. Detta innebär naturligtvis att räddningsaktörer, bussresenärer och patienter i olika situationer kan ha blivit utsatta för fler

intervjuer än som framgår av det publicerade materialet. Den stress som därvid uppstår har beskrivits i litteraturen¹⁵.

Media på skadeplats

Medierna (press, webbredaktioner, radio och tv) rapporterade initialt om skadeläget på platsen. Skadeplatsen är belägen ca 2,5 mils bilfärd från Uppsala varför det var möjligt för många medier att vara relativt snabbt på plats. Mediekoncentrationen måste ses som betydande i området. Losstagningsarbetet och räddningsarbetet skildrades även av majoriteten av medierna. Medierna rapporterade även om ambulanshelikoptrarnas aktivitet och använde själva också luftrummet för att bevaka räddningsinsatsen.

Flera medier fanns på skadeplatsen innan första ambulanshelikoptern anländer till skadeplatsen. Detta talar för att medierna är effektiva i att snabbt få tillgång till larminformation, samt att snabbt ta sig ut till skadeområdet med egna fordon. Medierna använde sig av personbilar, sändningsbussar, samt helikopter för att ta sig ut till skadeområdet.

Patienters lidande exponeras

Så fort det akutmedicinska omhändertagandet inletts på en skadeplats gäller hälso- och sjukvårdslagstiftningen och resenärerna har fått patientstatus. Flera tidningar publicerade dock detaljrika beskrivningar av kristillstånd och lidande hos drabbade bussresenärer. Dessa borde ha ett mer utökat skydd gentemot massmedierna än vad som hittills varit fallet. Följande citat ur olika tidningar åskådliggör detta lidande.

En TV-journalist vid TV4 frågade ett ögonvittne: "Hur tänker du nu efteråt?"

Mannen svarade: "Jag vet inte... jag är alldeles skakis fortfarande faktiskt fast det är så många timmar sedan. Jag har inget grepp om situationen... det är så nära... det blir så abstract... det är så svårt att ta på... på något vis... det är omtumlande".

Mannen berättade vidare under intervjun: "Det var kaos. Det såg fruktansvärt ut. Jag försökte inte att titta men bredvid mig var

Foto: Patrick Trägårdh/Umebild

De viktigaste konklusionerna

- * Medieuppbådet var omfattande efter busskraschen på länsväg 288 den 27 februari 2007. 132 pressfotografer och journalister från press, radio och tv arbetade på skadeplatsen, uppsamlingsplatsen och vid sjukhusen de närmaste 48 timmarna efter kraschen.
- * Flera bussresenärer som skadats i kraschen har intervjuats av journalister på skadeplats och utanför sjukhus vilket sedan sänts och publicerats i press, radio och tv.
- * Drabbade och patienter känner ofta inte till sina rättigheter att kunna anmäla kränkningar till Allmänhetens Pressombudsman, Granskningsnämnden för radio och tv, the Office of Communication, samt till Yrkesetiska nämnden.
- * Mediehelikoptrar kretsade ovanför skadeplatsen. Fråga om polisens möjlighet att utfärda flygförbud i luftrum ovan ett skadeområde kan aktualiseras.
- * Vägverkets rekommendation till massmediapersonal att bära fluorescerande orange västar på ett skadeområde bör bli obligatorisk av säkerhetsskäl där även medieföretagets namn tydligt bör vara utmärkt.
- * Medieföretag kan hjälpa drabbade genom att publicera information om webblänkar till andra medier, till mottagande sjukhus och deras pressmeddelanden, samt till andra värdefulla instanser.

det en kvinna och någon till som de tog bort och...de hade ju inte klarat sig”.

En tv-journalist vid SVT intervjuade två personer i en kyrka samma dag kraschen ägt rum. En av personerna hade en vän som var passagerare på en av bussarna. Kvinnan berättade i tv:

“Det var en som jag hörde var med...som jag känner...men hon hade klarat sig ganska bra. Hon satt på rätt sida så hon blev inte så illa skadad”.

I en tidning och av en webbredaktion publiceras ett fotografi på en ambulansbår där en avliden bussresenär är övertäckt med en filt. Båren är placerad invid ett ambulansfordon på skadeplatsen.

ANMÄLNING

Alla som upplever obehag och kränkningar av mediers publiceringar och sändningar kan anmäla dessa förhållanden till Allmänhetens Pressombudsman och Granskningsnämnden för radio och TV. För TV-bolaget TV3 måste en sådan anmälan skickas till en brittisk granskningsmyndighet som heter Office of Communication/Ofcom (<http://www.ofcom.gov.uk>).

ofcom.org.uk/). Brist på etik och uppkomna kränkningar genom mediernas arbetsmetoder kan även anmälas till Yrkesetiska nämnden vid Svenska Journalistförbundet. Inga bussresenärer eller andra drabbade vid Rasbo-kraschen har anmält medierna till dessa instanser. Bussolyckan i Konginkangas i Finland år 2004 anmäldes av drabbad och respektive barnföräldrar till Opinionsnämnen för massmedier (ONM) efter att ett skadat barn fotograferats på olycksplatsen. En tidning fälldes för publiceringen av bilden eftersom medierna porträtterat en skadad flicka som fick symbolisera kraschen. Trots föräldrarnas vädjan att låta bli publiceringen beslutade medierna att publicera den skadade flickans bild. Opinionsnämnden klandrade medierna eftersom de ökat lidandet för såväl flickan som hennes föräldrar (OMN 3348/AL/04). I en andra anmälan ansåg anmälaren att en kränkning skett genom att ett offer kunde identifieras på bild i en tidning (OMN 3341/SL/04). Opinionsnämnden friade publiceringen. Mediebevakningen av Rasbo-kraschen har heller inte blivit föremål för någon intern debatt eller rapportering inom den svenska journalistkåren.

KONKLUSION

Medieuppbådet kring busskraschen är både massivt och intensivt. 132 journalister och pressfotografer/TV-fotografer intervjuar, dokumenterar och fotograferar händelsen, människorna och konsekvenserna.

Analysen i studien väcker flera intressanta frågor. När en busskrasch inträffar kan man anta att medierna är mycket snabbt på plats till och med snabbare än exempelvis polis och räddningsstyrkor. Medierna lockar också allmänheten att fotografera inom skadeområdet genom att utlysa belöningar (pengar) till den som kan använda exempelvis mobilkameror och fotografera i inledningsskedet innan man har lyckats mobilisera egna fotografteam på platsen. I vilken utsträckning som detta har skett vid denna busskrasch har i efterhand visats sig vara svårt att undersöka. Emellertid har kvällspressen annonserat och gjort sådana efterlysningar i ett tidigt skede då det blev känd för medierna att en busskrasch ägt rum. Historiskt sett har medierna sedan decennier använt sig av helikoptrar för att filma och

fotografera. I flertalet av dessa fall, sedan Måbödalskraschen år 1988 fram till Rasbo-kraschen 2007, har helikopterflygningar på låg höjd ovanför skadeområdet upplevts som störande för det medicinska räddningsarbetet på plats. I Norge beräknas att mellan 5-10 presshelikoptrar används i luftrummet när en större olycka eller katastrof inträffat. Mot bakgrund av störningar, men också de risker som kan uppstå med att det blir trångt i luftrummet ovanför skadeplatsen, kan det vara anledning att vidare utreda begränsningar av mediernas rätt att använda helikopter över ett skadeområde.

Under det medicinska omhändertagandet vid Rasbo-kraschen befann sig totalt 4 helikoptrar (2 ambulanshelikoptrar och 2 mediahelikopter) i luftrummet över skadeplatsen. Erfarenheter från USA visar på risker med mediehelikoptrar i luftrummet. Under sommaren 2007 inträffade en helikopterkrasch mellan två mediehelikoptrar där totalt fyra personer omkom¹⁶.

Media är professionella i sin uppgift att rapportera och få fram budskap och bilder från en skadehändelse. Om denna rapportering skedde i god samverkan med sjukvården, skulle den kunna vara till gagn för bägge parter¹⁷. Auktorisation och användning av identifierbara reflexvästar och utbildning av journalister och fotografer inom det akut- och katastrofmedicinska området skulle sannolikt kunna bidra till ömsesidig respekt och kunskap¹¹.

Medierna kan i sin rapportering av en busskrasch hjälpa allmänheten, drabbade och insatspersonal till exempel mottagande sjukhus genom att publicera korrekt och snabb information på sina webbsidor på Internet. Ett exempel är busskraschen som inträffade i Inndalen i Verdal i Nord-Trøndelag i Norge den 24 november 2007 då de stora tidningarna lade ut korsreferenser (webblänkar) till andra lokala tidningar och det företag de drabbade bussresenärerna kom ifrån. En tidning hade även lagt ut en webblänk till ett mottagande sjukhus (St. Olavs hospital i Trondheim) och deras pressmeddelande. Modellen med korsreferenser i mediasammanhang skulle kunna användas och utvärderas i framtiden även i Sverige. ■

REFERENSER

1. Lundälv J. Det talande offret. Journalistik vid olyckor och katastrofer. Andra utökade och reviderade upplagan. Gävle: Meyers förlag; 2001.
2. Lundälv J, Björnstig U. Skaderapport till massmedia. Juridisk djungel gör det svårt för akutläkare. Läkartidningen 2004; 101: 19: 1724-1728.
3. Blix A, Bech-Karlsen J. Hva har vi der å gjøre? Metoder og etikk i katastrofe- og ulykkesjournalistikken. Fredrikstad: Institutt for Journalistikk; 1990.
4. Løvik K. Journalist i felt. Håndbok i ulykkesjournalistikk. Steinkjer: Nordisk Beredskap; 2003.
5. Kallevik SA. Journalistikkriser? Omkrisejournalistikk og krisereaksjoner. Kristiansand: U-förlaget; 2004.
6. Jonsson S, Hagström A. En bro över mörka vatten. Om människorna bakom rubrikerna. Örebro: Cordia förlag; 1990.
7. Englund L. Här föds nyhetsjournalistik. Aftonbladet den 15 januari 2006.
8. Lundälv J, Volden E. Expressiv kommersiell fotodokumentation av patienter på skadeplats. En retrospektiv studie av ambulanspersonalens självupplevelser av massmediers fotodokumentation av patienter i Norge. Scand Trauma, Resusc Emerg Med 2004; 12: 234-240.
9. Mazzarella M. SVT: s jakt efter blod är häpnadsväckande. Svenska Dagbladet den 1 februari 2006.
10. Pettersson S. Rapport bussolycka Arboga-Högsjö 27 januari 2006. Landstinget Västmanland, 2006-03-13.
11. Lundälv J. Olycks- och katastrofutbildning för pressfolk hölls i sjukhusmiljö. Läkartidningen 2001; 98: 4865-4866.
12. Vägverket. Rekommendationer för varselkläder på skadeplats. Samverkande myndigheter - Arbetsmiljöverket, Rikspolisstyrelsen, Räddningsverket, Socialstyrelsen och Vägverket. Borlänge: Vägverket; 2004.
13. www.arcticcatcup.se (InfoVIP/Press, Arctic Cat Cup 2007, Östersund 5-6 januari 2007).
14. Svelander, Å. Visa hänsyn, journalister. Journalisten - Svenska Journalistförbundets tidning 13-19 mars 2007, s. 30.
15. Altheide DL. Qualitative Media Analysis. Qualitative Research Methods Series 38. London: SAGE Publications; 1996.
16. Bjurman P. Fyra döda i kraschade tv-helikoptrar. Alla ombord omkom. Aftonbladet den 28 juli 2007.
17. Lundälv J. Patienters och anhörigas upplevelser av kränkande kommunikation. En retrospektiv studie av patientanmälningar efter medierapportering av skadehändelser och trauma. Scand Trauma, Resusc Emerg Med 2004; 12: 166-170.